

211

AFRIKAANSE TAAALSTUDIES

deur

Dr. T. H. le ROUX,

UITGEWERS: J. L. VAN SCHAIK BPK., PRETORIA

A

439.36

LER

AFRIKAANSE TAAALSTUDIES

— DEUR —

Dr. T. H. le ROUX.

*Professor in Afrikaans en Nederlands aan die
Universiteit van Pretoria*

UITGEWERS: J. L. VAN SCHAIK, BPK., PRETORIA,
1937

— Gedruk in Pretoria en uitgegee deur —
J. L. van Schaik, Bepk., Uitgewers, Pretoria.

INHOUD.

	Bls.
I. Die gebruik van die leestekens	5
I. Die uitspraak van die artikel „'n”	21
I. Doktrinêre taal en enige foutiewe en mindergewenste taalwendinge en -vorme	30

I. DIE GEBRUIK VAN DIE LEESTEKENS.

1. Leestekens geen kwessie van smaak nie.

Daar bestaan nog altoos 'n taamlik verbrede mening dat die gebruik van leestekens iets van so 'n individuele aard is dat dit nie die moeite werd is om te probeer om daarby rigting te wil gee nie; gevolglik kan iedereen grotendeels doen wat hy verkies. Hierdie opvatting is verkeerd en het in die praktyk baie lastige gevolge. Wie veel skriftelike werk moet nasien, soos die onderwyser, die dosent en die eksaminator, weet maar alte goed hoe uiters vervelend en hinderlik 'n verkeerde of slordige punktuasie is. Dis waar, by oordeelkundige gebruikers van leestekens sal daar altoos 'n taamlike mate van verskil bestaan, veral op sekere punte, maar dit wil volstrek nie sê dat daar geen leiding by hierdie onderwerp gegee kan word nie. Gelukkig dat dit so is, want leestekens is 'n vername stylmiddel en dus iets wat nie sommer tersyde gelaat kan word nie.

2. Verskil tussen Engelse en Nederlandse punktuasie.

Iemand wat oplet, sal gou merk dat die gemiddelde Engelsman anders punktueer as die gemiddelde Hollander. Die eerste gebruik vir ons gevoel oor die algemeen te weinig, die tweede beslis te veel leestekens. Vergelyk die volgende tipiese voorbeelde:—

A, 1°: "The allocation of funds by the Transvaal Provincial authorities for their forthcoming road programme has been criticised by the automobile association, who feel that the funds are not allocated where they are most eagerly needed from the point of view of the importance of the highways."

2°: "When removing a hot sparking plug do not remove the head from the terminal but just slacken the terminal nut until the plug has been loosened with the plug spanner."

B, 1°: „De geringe mate van bekendheid, die deze dichter verworven heeft, is niet een juiste maatstaf, om de historiese en litteraire waarde van zijn persoonlikheid te bepalen.”

2°: „Zij bedoelen, een of andere inlichting te geven, voordat men voortgaat met het eigenlike onderwerp waar men over spreek.”

A, 1 is in die haak, maar in 2 sou ons stellig 'n komma plaas na „plug” en eintlik ook voor „but.” In B, 1 moet net die tweede komma bly, die ander twee moet beslis wegval; in 2. moet heeltemaal geen kommas gebruik word nie. Waarom moet daar vir ons gevoel in bostaande sitate in die een geval wel, in die ander geen kommas wees nie? Die antwoord op hierdie vraag hang saam met die al of nie aanwesig-wees van duidelike pouses. In A, 2 sou dit die lees vergemaklik as daar minstens een komma ingevoeg word in daardie lang sin; in B, 2 daarentee het die kommas nie die minste praktiese waarde nie. Inteendeel, hulle is beslis skadelik omdat hulle steurend werk en bowendien pouses kan laat aanbring waar die volstrek nie bestaan nie. Hulle kan dus onnatuurlike lees in die hand werk.

3. In wat volg, sal ons eers die beginsels behandel wat ten grondslag lê aan die gebruik van leestekens; vervolgens sal ons die noodsaaklike-gee omtrent elke leesteken. Eintlik is dit net die komma wat moeilikheid oplewer; die gebruik van die orige leestekens is eenvoudig en wie een keer sy aandag daar-aan geskenk het, sal verder weinig moeilikheid ondervind.

4. Waartoe leestekens dien.

By gesproke taal het ons die ritme, die intonasie (die op en af van die stem) en die natuurlike pouses om maklik en duidelik te verstaan wat gesê word. By gekrewê taal is dit anders. Hier bestaan die ritme, intonasie en pouses netsgoed

as in die gesproke taal, maar die leser moet hulle self invoeg. Daarom het die leser behoefte aan sekere uiterlike tekens om die lees te vergemaklik. In hierdie behoefte voorsien die leestekens,

5. Twee puntuasie-sisteme: die ritmiese en die grammatiese.

Dis interessant om na te gaan hoe die aanwending van leestekens in die loop van die eeue kan verskil. In middeleeuse handskrifte word haas geen leestekens aangetref nie; Vondel sal dikwels 'n punt plaas waar ons vandag dit nooit sou doen nie en by baie Engelse skrywers van die vorige eeu kan jy veel meer kommas aantref as wat vandag deurgaans deur Engelse geplaas word. Vandag bestaan daar twee sisteme waarvolgens gepunktueer word: a) die *ritmiese* en b) die *grammatiese*. Die ritmiese sisteem berus in hoofsaak op die natuurlike pouses wat gemaak word deur iemand wat weet hoe om te lees; die grammatiese wil veral die bou van die sin en sy onderdele aandui. Die ritmiese sisteem vind ons toegepas bo in A,1; die grammatiese in B. Hierdie twee sisteme kan egter nie deur dik en dun geskeie word nie; soms sal diegene wat die ritmiese sisteem volg, tog terwille van die duidelikheid punktueer volgens die grammatiese sisteem. Dit geld die komma. Oor die algemeen egter kan hierdie twee sisteme duidelik onderskeie word. Sonder die minste twyfel verdien die ritmiese sisteem die voorkeur omdat dit die beste die natuurlike pouses laat uitkom wanneer goed gelees word en omdat dit, in afwyking van die grammatiese, geen onnodige kommas plaas tensy die duidelikheid dit regverdig nie.

6. Wanneer ons praat van „goed lees”, dan bedoel ons lees asof jy praat. Dit is waar lees eenvoudig op neerkom. Wie lees asof hy praat, sal goed lees en so iemand sal met die nodige aandag gou sy leestekens oordeelkundig gebruik. Dit wil natuurlik volstrek nie sê dat goeie lesers altoos eenders sal lees nie. Die een persoon spreek anders, intoneer anders as die ander en derhalwe sal die een goeie leser ook in sekere mate anders lees as die ander; gevolglik sal hulle in sekere mate anders punktueer. Die verskille sluit egter 'n algemene leidraad volstrek nê uit nie.

7. Die grammatiese sisteem kan ook genoem word die uiterlike, die stereotiepe. Dit is die metode wat jy in hoë mate met toe oë kan toepas, wat o.a. alle betreklike sinne deur kommas skeie, dikwels ook allerlei onderdele van sinne, en dit alles sonder dat die duidelikheid in die minste daardeur gediën word. In plaas van die goeie leser te help, hinder dit sy oog en sy gedagtegang. Ons herinner ons uit ons skooldae dat een onderwyser die raad gegee het: neem 'n goeie prosawerk op en kyk hoe die skrywer punktueer. Hierdie raad was oor ons koppe heen. Die ander weer het vragend opgemerk (Hollands was natuurlik net Nederlands destyds): Weet julle dan nie dat voor elke die-, dat- en wat-sin 'n komma staan nie? Daarna wou dit vir ons aanvanklik lyk of die moeilikheid in ruime mate opgelos was, want hoeveel sinne van hierdie tiep kom daar in Nederlands nie voor nie. Gou egter sou ons ontdek dat hierdie advies ons nie ver bring nie; dit raak die kern van die saak nie en is verder heeltemal onvolledig. Dan was die oplet-metode van die eerste nog baie beter.

8. **Geen vaste reëls vra nie, maar wat waartoe leestekens behoort te dien.**

Daar kan geen vaste reëls neergelê word vir die aanwending van leestekens nie. As dit moontlik was — en die aanhangers van die grammatiese sisteem in uiterste vorm glo daar stellig aan —, sou dit 'n baie onverkwiklike taak wees. Nee, die oordeelkundigste toepassers van leestekens sal dikwels verskil op grond van wat in §6 gesê is. Daar moet geen sprake wees van die aanleer van 'n aantal vaste reëls nie. Wat nodig is, is dat gevat word waartoe leestekens behoort te dien en dat hulle dan op oordeelkundige wyse aangewend word. Dit behoort 'n belangrike onderdeel uit te maak van die werk van die taalonderwyser aan die middelbare skool. Die klasse is hier betreklik klein en die tyd het aangebreek. Behandël die onderwerp aan die hand van bepaalde, geskikte leesstukke en laat die leerlinge alles lees wat in grammatika, stylboek en waar ook in die skoolbiblioteek en elders te vind is. Sodoende sal hulle oplet wat goeie punktueerders doer en gou-gou besef dat die aanwending van leestekens 'n vername stylmiddel is en volstrek nie bloot 'n kwessie van smaak nie.

9. Vlak by die begin het ons daarop-gewys dat leerlinge en studente dikwels op baie gebrekkige wyse punktueer. Wat jou miskien nog die meeste hinder, maar dan volstrek nie net by die leerling nie, is dat kommas letterlik gesaai word. Hierdie saai van kommas is die grammatiese metode tot 'n uterste gedrywe, maar dit het nie die minste waarde nie. Die lees bevorder dit nie in die minste nie; tot verduideliking dien dit ewemin; wat daarenteë dikwels gebeur, is dat dit slegte, verkeerde lees in die hand werk.

10. Meermale kan 'n sin op verskillende maniere gelees word. Neem die volgende teks: Tog is daar vir ons maar een God, die Vader uit wie alles is, en ons tot Hom, en een Here Jesus Christus deur wie alles is, en ons tot Hom. Soos die vertalers dit gepunktueer het, sou ek sê dat „uit wie alles is” 'n onmisbare aanvulling is by „Vader” en derhalwe deur geen komma mag voorafgestaan word nie, „en ons tot Hom” daarenteë 'n bystelling is en daarom wel 'n komma tussenin het. Neem 'n mens „uit wie alles is” egter as bystelling op by „Vader”, dan moet agter hierdie woord 'n komma staan en die een na „is” verval. Celliers in *Stille Wêrkers* punktueer:

„Met kop omlaag, en oë op die grond,

So dra hy Oubaas huis-toe, stap vir stap.”

Na „grond” mag die komma vanweë die pouse nie wegval nie. As na „omlaag” nie juis gepouseer word nie, moet die komma hier wegval. Word die komma behou soos bo, dan is volgens die ritmiese metode „en oë op die grond” 'n bystelling.

11. Ons gaan nou daartoe oor om die nodige te sê omtrent die verskillende leestekens. Ons sal tegniese terminologie van punt en komma verenig.

12. Punt.

Sinne wat volledige gedagtes bevat, word deur 'n punt afgesluit: *Jan het my gevra om te kom kuier. Piet was van plan om gistermiddag oor te kom, maar op die laaste oomblik is hy verhinder.*

13. Kommapunt.

Die kommapunt duie 'n pouse aan wat korter is as die by die punt, maar langer as die by die komma; òf, anders uitgedruk: dit skeie sinne wat in gedagte enger saamgaan as by die punt, maar nie so eng as by die komma nie: *Hy het nie veel geld nie; intendeel, hy kan eerder arm genoem word. Telkens het ek probeer om die onderwerp aan te roer; dit het my eÿter nooit geluk nie.* As in die laaste geval die tweede sin met „maar” ingelei word, is die pouse korter en word die kommapunt deur 'n komma vervang: *Telkens het ek probeer om die onderwerp aan te roer, maar dit het my nooit geluk nie.* Aangesien die kommapunt 'n pouse aandui wat in lengte tussen die van 'n punt en 'n komma staan, is dit begryplik dat dit meermale voorkom dat waar die een 'n kommapunt plaas, die onder 'n punt of komma verkies, veral die punt. Miskien wys die naam kommapunt daarop dat die leesteken die funksie van punt en komma verenig.

Bekende voorbeelde van die kommapunt vind ons:—

- (i) Voor die bywoordelike voëgwoord: *Jan stribbel altoos teë; daarom is dit so swaar om met die man op te skiet.*
- (ii) By 'n reeks newegeskikte hoof- of bysinne: *Die elokusionis se stem moet volume hê; dit moet aangenaam aandoen; hy moet dit goed kan moduleer; hy moet die aandag van sy gehoor kan pak en behou. Die man het gesê dat hy bitter teleurgesteld was; dat hy nie 'n pennie verder in die saak sou steek nie; dat hy hom nooit weer tot so iets sou leen nie.*

14. Dubbelpunt.

Die dubbelpunt word geplaas voor woorde of sinne wat die voorafgaande toelig of verduidelik: *Jy het net een ding nodig: volharding. Laat die bediende loop: dis duidelik dat hy jou net ergernis gaan gee. Hier moet veral twee dinge in ag geneem word: die een is duidelikheid, die ander saaklikheid.*

Dit word altoos gebruik voor aanhalings: *Die spreker het begin met die woorde: „Laat ons voor alles duidelik wees.”*

Aan die dubbelpunt word soms 'n strepie toegevoeg (aldus:—), veral by uitgebreide toevoeginge: Kyk §13, laast gedeelte.

15. **Uitroepteken.**

Die uitroepteken word gebruik by emosie, tengevolge van ontsteltenis, blydschap, verontwaardiging of wat ook: *Wat ' afgryslike ongeluk! Ek wens tog hy kom! En dan wil hy no praat na hy ons so beledig het!*

Ook word dit gebruik by waarskuwinge, dringende versoeke en bevale: *Pasop! daar kom die trein. Aandag asse blief! Maak tog in vredesnaam gou!*

Let op dat waar die uitroepteken nie op die end van 'n sin staan nie, die volgende woord nie met 'n hoofletter begin nie: *Laat hoor, O Grysaard! want die woord te voer, betaan die ouderdom.*

Die gebruik van die uitroepteken moenie oordryf word nie; dan word dit hinderlik.

16. **Vraagteken.**

Natuurlik weet iedereen dat hierdie leesteken by vraag gebruik word. Na die vraagteken volg nie noodwendig 'n hoofletter nie, bv.: *Wat doen jy hier? sōū 'n gepaste vraag wees.*

17. **Rusteken (Strepie).**

Die rusteken dui 'n aanmerklike pouse aan en gee 'n tekenne dat die aandag gespanne is. Daarom word dit ook *aandagstreep* genoem. Dit word gebruik:—

- (i) By afbreking van 'n sin: *As jy maar net kon verstaan — maar laat ek maar 'liewers stilbly.*
- (ii) Om die aandag veral te bepaal by wat volg, gewoonlik 'n beknopte sin: *En wat is nou die gevolg van alles? — Rusie! Al beloning wat jy ontvang, is skeldwoorde!*
- (iii) By parentetiese sinne van die volgende soort: *Hy was vanmōre weer laat — dit kom daarvan as 'n mening nie wil luister nie — en nou is hy afgedank.* Hier kan ook hakies gebruik word (kyk volgende no.), maar die rusteken is gewoner.

Wat in al hierdie gevalle veral opval, is dat die pouse lank is en dat wat na die rusteken volg op aanmerklik laer toon uitgespreek word. Daarom is dit beter om in 'n sin soos die volgende 'n dubbelpunt te gebruik en geen rusteken, soos sommige doen nie: *Sy geld, sy roem, sy naam was hy kwyt: alles was hy kwyt* (die laaste woorde gee 'n samevatting van die vorige). Vergelyk verder §23 (7).

18. Hakies.

Hakies word gebruik by inlassing van 'n woord of woorde wat dien as verduideliking, as aanvulling, maar nie juis noodsaaklik vir die gedagte is nie: *Die naam Sarel (Eng. Chartes) is aan Frans ontleen. Ons vertrek oormôre (Vrydag)*. Dit kom voor dat die een kommas gebruik waar die ander hakies verkies, maar 'n duidelike geval van die laaste word altoos daardeur gekenmerk dat die ingeslote gedeelte op aanmerklik laer toon as die res uitgespreek word. In hierdie opsig stem dit ooreen met die rusteken, nie wat die lengte van die pouse betref nie. Vervang nou net in die voorafgaande twee sinne die hakies deur kommas en gevind sal word dat die betrokke gedeeltes nie op laer toon uitgespreek word nie.

19. Aanhalingstekens.

Dit is eintlik geen leestekens nie. Dit word gebruik by aanhalings: „Ja, maar,” antwoord die man. *Sy letterlike woorde was: „Ek hou nie van verontskuldigings nie.”*

Let op: die eerste van 'n paar aanhalingstekens plaas ons, in navolging van die Hollander, onder die lyn, terwyl die Engelse altwee bo die lyn plaas. 'n Tweede aanhaling binne die eerste word deur sommige met enkele, deur ander met dubbele aanhalings aangeduie (, ' , of „ „ , ” ”). Ons verkies die enkele: *Hy begin met te sê: „Ek hou nie van die dreigement ,jy moet dit doen” in die vorige spreker se toespraak nie.”*

20. Onderstreping.

Dit is ewemin 'n leesteken as die vorige, maar vanweë die belangrikheid daarvan, wil ons dit hier 'n plek gee. 'n Woord, taalvorm, deel van 'n woord (bv. agtervoegsel, voorvoegsel of uitgang) of klaark wat behandel word, moet altoos op 'n bepaalde manier aangeduie word. Die beste metode is om dit te

onderstreep, wat dan in druk kursief of vet (swart) verskyn: Die Hollander-gebruik die woordjie *aardig* baie dikwels. Die agtervoegsel *-rig* is baie gewoon in Afrikaans. In die komparatief van *duur* word 'n *d* ingevoeg: *duurder*.

Dis van die grootste belang dat by klas- en eksamenwerk hierdie onderstreping aangebring word. Let ook daarop dat wat aan die begin van 'n woord staan die koppelteken agter, wat aan die end van 'n woord staan die koppelteken voor moet kry: die voorvoegsel *on-*; die meervoud op *-s*; die *-t* in *begin*.

21. Ak uut- en gravis-aksent.

Dit word gebruik om 'n meer as gewone beklemtoning van 'n bepaalde woord of lettergreep aan te duie. By kort klinkers is dit gebruiklik om die gravis (`) te gebruik; anders die ak uut (^). Die klinkers *ie*, *oe* en tweeklanke geld hier as lank: *Dis sy, nie èk nie. As jy maar net wou. Dis nie waar nie. Dis wèl waar. Jy môët dit doen.*

Ek hou niks van die benaminge „ak uut” en „gravis” nie en gebruik hulle net by gebrek aan iets beters. Oorspronklik beteken *ak uut* „skerp, hoog,” *gravis* daarenteë „dof, laag,” maar by ons is altwee ewe skerp en is die verskil in aanwending bloot gewoonte. Daarom deug die benaming „skerp” en „dof” aksent hoegenaamd nie en is die ander nog altoos beter.

22. Stippels.

Dit word veral gebruik wanneer 'n sin nie afgemaak word nie, of die skrywer 'n woord of woorde nie wil neerskrywe nie: *Kan jy dan nie gou vir ons vertel wat jou bedoeling . . . ? Maar kyk so'n . . . !* Die gebruik vertoon dus ooreenkoms met die van die streep (§17, i), maar daar is hierdie kenmerkende verskil dat die rusteken altoos 'n aanmerklik laer toon as die res veronderstel, wat by stippels nie die geval is nie.

23. Komma.

Die komma is die leesteken waarby daar die meeste verskil bestaan tussen skrywers en in sover lewer dit moeilikheid op. As algemene leidraad wil ons twee beginsels neerlê:

a) plaas 'n komma waar daar by natuurlike lees 'n duidelike pouse is; b) moenie 'n komma plaas waar daar geen sodanige pouse is nie, behalwe in die paar gevalle waar dit vir die duidelikheid gedoen word, waar dus die grammatiese sisteem gevolg word. Wie hom hieraan hou en natuurlik lees, sal gou-gou sy weg vind.

In wat volg, wil ons die vernaamste gevalle van die komma behandel.

24. Die komma is nodig in die volgende gevalle:—

(1) Tussen newegeskikte subjekte, sinne en dele van sinne (almal gevalle waar as 't ware „en” in gedagte by te dink is): *Jan, Piet en Koos het gaan stap. Die een sal dit nodig ag, die ander weer iets anders. Jy moet voor die huis kyk, agter die huis en in die huis.*

L.W. Moenie in sinne soos die laaste 'n komma plaas voor die „en” nie.

(2) Tussen opmekaarvolgende attributiewe byvoeglike naamwoorde waarvan elkeen 'n aparte (selfstandige) begrip uitdruk: *Dis 'n astrante, voortvarende, vervelende mens.*

(3) Waar, om herhaling te vermy, woorde weggelaat word: *Met ons ouers praat ons Duits, onder mekaar Afrikaans, in die skool Engels.* Wie in die vorige die pouse tussen die dele langer maak, kan dit ook skeie deur 'n kommapunt en dan 'n komma plaas al dan nie voor „Afrikaans” en „Engels”: *Met ons ouers praat ons Duits; onder mekaar(.) Afrikaans; in die skool(,) Engels.*

(4) Voor en agter bystellings: *Mnr. A., die voorsitter van die vereniging, het vertrek.*

Waar 'n bystelling deel van 'n naam geword het, staan natuurlik geen komma nie: *Karel die Grote; Saul die Worstelheld.*

(5) Voor en agter die toegesprokene: *Piet, kom bietjie hier. Ons kom dadelik, Jan. Jy's darem maar 'n goeie dier, Roman.*

(6) Na uitroepe en wat as sulks mag beskou word, maar waar daar geen besondere emosie is nie: *Wag, laat ek eers bietjie asem skep. Kyk, daar loop twee volstruise. Ag nee, dit kan nie wees nie. Ja, dit is wat hy gesê het.*

(7) Voor en agter parentetiese sinne, d.w.s. sinne waaronder die hoofgedagte nie onduidelik of onvolledig word nie: *Jan is, of jy dit wil toestem of nie, 'n baie verdienstelike man. „Onthou,” het hy gewaarsku, „dat die pad sleg is.” Daardie man is, om die waarheid te sê, nie heeltemal vertroubaar nie. Hierdie streke is, soos almal weet, baie ongesond. My oudste broer, wat jy gister ontmoet het, is vanmôre oorlede.* Let veral op die verskil tussen hierdie tiep van parentetiese sin en die by die rusteken (§17, iii): in die laaste geval is dié pouse aanmerklik langer en word die betrokke gedeelte op baie laer toon uitgespreek.

(8) By bystellende sinsdele van die volgende tiep: *Dit is 'n erkende feit; nie net onder ons nie, maar dwarsdeur die land, dat . . . .*

(9) Tussen twee sinne waarvan die een op 'n werkwoord eindig, die ander met 'n ww. begint: *Net soos ek te sag praat, moet jy jou hand opsteek. Soos almal weet, is die begin moeilik. As jy aanhou, moet dit regkom.*

Hiertoe kan ook gereken word beknopte bysinne: *Wat my betref, kan jy dit gerus laat staan. Alles in aanmerking geneem, is dit tog maar die beste.*

In altwee hierdie gevalle word gewoonlik geen pouse gemaak nie, maar duidelikheidshalwe is dit goed om die komma te plaas. Hier het ons 'n mooi voorbeeld van waar die grammatiese sisteem reg van bestaan het.

(10) Tussen *of*-, *nog*- en *en-en*-sinne van die volgende tiep: *Jy moet of my instruksies volg, of onmiddellik die werk staak. Hy het nog aanleg, nog verstand. Hy het en vergeet om te kom, en om 'n ander in sy plek te stuur.* Let ook op die gebruik van die aksent hier.

25. **Bywoordelike bysinne deur 'n voegwoord ingelei, na 'n hoofsin,**

Plaas 'n komma voor die voegwoord as daar 'n pouse is; anders nie. Vaste reëls is onmoontlik: dit hang af van hoe gelees, hoe die sin gevoel word. So is die komma noodsaaklik in: *Hy het hard gewerk, tog het hy nie geslaag nie. Sy toestand is seker treurig, dog ons mag nie vergeet dat dit groten-deels sy eie skuld is nie. Hy moes slag op slag verduur, des-*

nieteenstaande *het* hy nooit sy moed verloor nie. Daarenteë sal die een die komma invoeg, die ander dit weglaat in sinne soos (ons plaas die komma tussen hakies om aan te toon dat dit fakultatief is): *Daardie weldaad sal ek nooit vergeet nie(,)* al word ek ook nog so oud. *Ek sal die persoon dadelik aanwys(,)* hoewel ek hom nóg rooit persoonlik ontmoet *het* nie. Dieselfde geld verder van bysinnê ingelei deur aangesien, óm-dat, tensy, terwyl, voordat, want, ens.

26. Tussen bysin en hoofsin, die laaste met inversie.

Ook hier is die komma fakultatief: *As jy my nie kan help nie(,)* moet jy dit maar gerus sê. *As dit die manier is waarop hy sy hulp aanbied(,)* dan wil ek daar liewers nie gebruik van maak nie.

Namate die sin langer is, word die behoefte sterker om die komma te gebruik.

27¹. Bysinne deur „wat” ingelei.

(a) As die *wat*-bysin parenteties is (vgl. §24, 7), moet dit deur kommas geskeie word: *My beste werksman, wat al tien jaar in my diens is, is my deur siekte ontval.*

(b) As die *wat*-sin 'n noodsaaklike aanvulling is van die hoofsin, d.w.s. die hoofgedagte daarsonder nie volledig is, nie, bly die komma weg: *Dis die moeite werd om die persoon wat nou net gepraat het weer 'n keer te hoor.*

(c) Sinne van die volgende bou val onder §24, 9 en vereis natuurlik die komma: *Die persoon wat die eerste gepraat het, sou ek graag weer wil hoor.*

(d) Wie die grammatiese sisteem volg, plaas in (b) 'n komma voor „wat”, maar dit is een van die hinderlikste onnodighede en behoort streng vermy te word. Daarenteë kan by lang sinne van tiëp (b), wáár die onderwerp van die hoofsin ver van sy werkwoord staan, 'n komma nuttig wees op die end van die *wat*-sin: *Later het die broers van die man wat vir ons gehelp het, aan ons kom sê dat ons tog nie moes ontsien om weer hulp te vra niê.*

Waar twyfel bestaan of die *wat*-sin parenteties is of nie, is die komma wenslik daarna: *Nou het die eienaar van die huis wat die naam Julius het, vlak daarby nog 'n ander huis.*

28. Voor die voornaamwoordelike bywoord.

Dis-eweneens 'n hinderlike onnodigheid om 'n komma te plaas voor die sogenaamde voornaamwoordelike bywoord: *Maak drie goeie sinne waarin respektieflik 'n selfstandige naamwoord, 'n werkwoord en 'n bywoord as onderwerp gebruik word.* Die hoofsin is onvolledig sonder die bysin en derhalwe moet geen komma voor „waarin” geplaas word nie. Daar's trouens ook geen pouse nie.

29. Dat-sinne.

As daar 'n pouse gemaak word voor „dat”, gaan 'n komma vooraf; anders nie. Gevind sal word dat daar geen pouse bestaan wanneer die hoofgedagte eers in die *dat-sin*. kompleet word nie; anders is daar wel 'n pouse. Vergelyk (a) met (b):

(a) *Jy moet maar mooi werk in die skool, dat jy kan klaarmaak en vir my op die plaas kom help.*

(b) *Ons moet hom in ieder geval daarvoor erkentelikheid bewys dat hy sy bes gedoen het. Hy't my so dikwels teleurgestel dat ek nie meer weet of ek hom nog kan vertrou nie.*

(c) Plaas geen komma voor „dat” in naamwoordelike sinne nie: *Hy 't my gister mos belowe dat hy vandag sou oorkom.*

By weglating van „dat” kan die komma nuttig wees, is hy dus fakultatief: *Moet jou nie dit alte veel aantrek dat die man voortdurend uitgeroep het(,) jy moet hom nie kom help nie.* Let daarop dat die laaste sin die volgorde van 'n hoofsin het.

30. Sodat-sinne.

Dieselfde geld van *sodat-sinne*:—

(a) *Ek wil eers die saak in hooftrekke uitwerk, sodat ek 'n idee van die omvang kan kry. Laat u aangesig skyn, sodat ons verlos kan word.*

(b) *Wil jy nie vir my gou winkel-toe gaan sodat ek in-tussen my werkie kan klaarmaak nie?*

31. En-sinne.

Baie handel hier só: as die onderwerp dieselfde is, word geen komma geplaas tensy die sinne te lank is nie; daarenteë word by verskil van onderwerp althoos kommas geplaas, onverskillig of daar pouseer word of nie. Die laaste is totaal

onnodig. *En*-sinne hoof oor die algemeen nie deur kommas geskeie te word nie: *Ons het eers koffie gemaak en daarna het ons met die werk begint. Die oudste broer moes op die lande werk en die jongste het as opdrag gehad om vir die vee te sôre.*

In die volgende sin plaas ons 'n komma: nié omdat daar verskil van onderwerp is nie, maar omdat ons daar 'n duidelike pouse maak: *Doen die moeite om die saak aan hulle goed duidelik te maak, en julle kan daar seker van wees dat al hulle besware sal wegval.* As die pouse nie gemaak word nie, val die komma weg.

As verskillende *en*-sinne op mekaar volg, kan dit nuttig wees om die wat nouer samehang met 'n komma te skeie van die ander: *Gilead is myne en Menasse is myne, en Efraim is die beskutting van my hoof. Jan het vanmiddag tuin gemaak en Piet gaan môre skape skeer, en volgende week gaan hulle saam kuiër.* Op die plek van die komma word hier gepouseer, wat lank nie altoos die geval voor „en” is nie.

32. **Punktuasie by Adrésse.**

Die Transvaalse Departement van Onderwys versoek sy skolê om as volg te punktueer:

*Proesstraat 113,
Pretoria,
13 Desember 1937.*

Of:

*Proesstraat 113.
Pretoria.*

13 Desember 1937.

Ek betreur dit dat in die tweede geval na „Pretoria” 'n punt staan en geen kommapunt nie. Dan sou dit alles een geheel gewees het, met net voor die datum in die tweede geval 'n langer pouse as in die eerste. Anders is hierdie metode baie goed.

33. **Meer as een leesteken per keer.**

Dit spreek vanself dat in die reël nie meer as een leesteken per keer gebruik word nie. Daar's egter enige uitsonderinge, waarvan ons die volgende noem:—

(a) Uitroepteken plus vraagteken of omgekeerd: *Jy wil tog nie sê dat die man dood is nie?!*

(b) Strepie plus komma: *-A. het my vanmôre gevra om saam te gaan — iets wat hy nog nooit gedoen het nie —, maar ongelukkig kon ek die uitnodiging nie aanneem nie.*

(c) Vraagteken plus strepie: *En wat is nou die gevolg van dit alles? — Niks as rusie!*

(d) Aanhalingstekens plus een of ander leesteken: *Hy het gevra: „Wat doen julle hier?”* Natuurlik is aanhalings-tekens nie eintlik leestekens nie, maar bloot die aanduiding van iemand se letterlike woorde.

34. Leestekens in sekere mate verwisselbaar.

Gelet op die indiwiduele faktor by leestekens, soos uit bostaande voldoende blyk, is dit duidelik dat in sekere gevalle die een 'n ander leesteken sal gebruik as die ander, alnamate die woorde gelees of gevoel word. Maar ook dieselfde persoon kan tot op sekere hoogte dieselfde sin verskillend punktueer alnamate hy dit verskillend voel. As die pouse tussen twee selfstandige sinne korter, die verband enger gevoel word, sal 'n kommapunt gebruik word waar anders 'n punt sou staan. In *Die man is hopeloos in sy werk: hy verstaan daar so goed as niks van nie* duie die dubbelpunt aan dat wat volg 'n verduideliking is van die hoofsin. Hier kan ook 'n kommapunt of selfs 'n punt geplaas word, maar dan is dit 'n verdere gedagte, nie juis 'n verduideliking nie. In *A. se handboek oor geskiedenis, 2de druk, lees ons* kan die woorde „2de druk” tussen hakies staan, maar dan is dit net 'n terloopse invoeging wat maklik agterweë kan bly en dan ook op 'n laer toon uitgespreek word. In *Eers het die wind gewaai, toe het dit begin reent, later het dit gehael en uiteindelik het dit gestorm* duie die kommas 'n vlug tempo aan, terwyl die gewone punktuasie, nl. kommapunt, te kenne gee dat daar langer tussen die onderdele pouseer word.

35. Dis interessant om daarop te let dat by sommige leestekens die pouse (van een of ander lengte) op die voorgrond staan: dit is die geval by die komma, kommapunt en punt. By ander is dit nie juis die pouse wat in die eerste plek

in die gedagte opkom nie, maar een of ander bepaalde funksie (vraag, bepaalde emosie, letterlike woorde, ens.): hieronder val die dubbelpunt, strepie, stippels, vraagteken en aanhalingstekens.

36. **Leestekens nie bloot kwessie van smaak nie.**

Verskil in die aanwending van leestekens beteken egter volstrek nie willekeur nie. Ooreenstemming op die essensiële punte is heeltemal bereikbaar en natuurlik ook noodsaaklik met die oog op die praktyk. Ons hoef nie altoos eenders te punkteer nie, maar dit wil volstrek nie sê dat elkeen maar sy eie weg mag volg nie. Jy vind nogal taamlik dikwels skrywers wat uiters individualisties is in die aanwending van leestekens, maar deurgaans is hulle punktuasie vir ander baie hinderlik. Ook is daar skrywers wat vir hulle geen rekenskap gee van leestekens nie en hulle selfs daarop verhef, maar moenie praat watter moeite dit kos om hulle werk persklaar te maak nie.

Helderheid en vastigheid in die aanwending van leestekens kom namate 'n mens sy gedagtes op papier sien. Dan let hy goed op wat ander doen en leer hy om self oordeelkundig te werk te gaan.

37. **Die ritmiese sisteem verreweg die beste.**

Tenslotte dit. Die grammatiese sisteem kan nie heeltemal uitgeskakel word nie: vir die duidelikheid is hy in sommige gevalle onmisbaar. As geheel is dit egter 'n meganiese sisteem en een wat nadelig en hinderlik werk. Die beste sisteem is sonder enige twyfel die ritmiese, wat in hoofsaak uitgaan van natuurlike pouses. Wie hierdie sisteem met aandag volg, sal gou sy weg vind.

II. DIE UITSPRAAK VAN DIE ARTIKEL „'N.''

Herhaaldelik is die vraag aan ons gestel, meestal deur onderwysers, wat die gewone uitspraak van die artikel 'n is. Ons sê die gewone uitspraak, d.w.s. die natuurlike, nie die bewuste volgens die letter nie. Daar's seker nie nog 'n woord in ons taal waarvan die uitspraak so dikwels verknoei word as van die lidwoord 'n nie, 'n woordjie wat uit die aard van die saak ieder oomblik voorkom en waarvan die verkeerde uitspraak gevolglik des te meer steurend is. Die sondebok hier is veral die juffrou op skool. Aan haar is die belangrike taak opgedra om die kleintjies te leer lees. Sy het 'n groot gesag: wat sy sê, is wet vir die kind, al weet hy nog niks van wet af nie. As juffrou eenmaal gesê het dat 'n ding sus of so is, dan moet iemand anders tog nie kom vertel dat dit anders is nie. Ons gun haar hierdie gesag van harte, maar ons sou so graag sien dat sy geen onnatuurlike, geen letteruitsprake aan die kindertjies leer nie. As daardie onnatuurlike uitsprake eers pos gevat het in die jong gemoed, is dit baie swaar om hulle ybeer daaruit te kry.

Die oningewyde meen dat 'n moet uitgespreek word *en* (met *e* word bedoel die swakbeklemde „e” van 'n woord soos *dadel*). Dis die geskrêwe woord, die letter wat hom so laat dink; daarom het ons netnou gepraat van letteruitspraak. Hierdie mening is egter verkeerd en vlak by die begin wil ons op twee dinge wys: eerstens, dat daar verskillende uitsprake van die lidwoord 'n is, al na die beginklank van die volgende woord; tweedens, dat by die verskillende uitsprake meestal geen *n* gehoor word nie.

Daar's 6 klankwaardes van die artikel 'n, wat ons as volg sal voorstel:—

- 1) *en*;
- 2) *em*;
- 3) *eng* (*ng* soos in *ding*);
- 4) *ẽ* (die *n* het verdwyn, maar sy nasale gedeelte het op die *e* oorgegaan, dit genalaseer);
- 5) *he*;
- 6) *e*.

Met e word dwarsdeur bedoel die swakbeklemde „e” van 'n woord soos *dadel*. Ons behandel agtereenvolgens elkeen van hierdie ses uitsprake. Dis van belang waar die hoofklem val; daarom dui ons die hoofklem aan deur 'n strepie bo die betrokke lettergreep.

I: en.

Dit kan gehoor word in twee gevalle: a) voor 'n woord wat met 'n dentaal (*d, t, n*) begint; b) voor 'n woord wat met 'n klinker aanvang. Ons gee telkens enige voorbeelde in twee kolomme: die eerste met die hoofklem op die eersvolgende lettergreep, die tweede met die hoofklem op 'n latervolgende een.

d

dis 'n <i>dénneboom</i>	dis 'n <i>definísie</i>
„ „ <i>dórsmasien</i>	„ „ <i>dosyn</i>
„ „ <i>dádelpalm</i>	„ „ <i>deurmekáar spul</i>

t

„ „ <i>téngerige vent</i>	„ „ <i>tarentáal</i>
„ „ <i>tiende</i>	„ „ <i>tamáai sláng</i>
„ „ <i>táamlíke pad</i>	„ „ <i>tamelétjie</i>

n

„ „ <i>náre mens</i>	„ „ <i>natúurlike saak</i>
„ „ <i>niksnuts</i>	„ „ <i>nalátige mens</i>
„ „ <i>námaaksel</i>	„ „ <i>nasionalis</i>

klínker

„ „ <i>áfkorting</i>	„ „ <i>ouderwétsé dogtertjie</i>
„ „ <i>óngewenste houding</i>	„ „ <i>allerliefste seuntjie</i>
„ „ <i>érdvark</i>	„ „ <i>onvertróubare persoon</i>

Wie die verskynsel by hom self goed nagaan (wat makkan gedoen word deur self 'n ruim aantal voorbeelde soos op te skrywe; liefs van alledaagse, gebruiklike woorde), sal hierdie groep die volgende opmerk:—

(a) naas die uitspraak *en* kan orals gehoor word *e* of *ē* nasaleerde *e*);

(b) *en*-kom die meeste voor wanneer die volgende letterep nie die hoofklem het nie;

(c) wanneer die eersvolgende lettergreep met 'n klinker jint en die hoofklem dra, is dit reël om die artikel nie as uit te spreek nie, maar as *e*;

(d) van hierdie drie uitsprake is *e*, alles bymekaar gem, verreweg die gewoonste.

em.

Hierdie uitspraak kan gehoor word voor bilabiale (*p, m*):—

b

dis 'n báadjie	dis 'n baketél
„ „ bákoond	„ „ balkón
„ „ bíltong	„ „ Basóetoe
„ „ blindemol	„ „ bobbejään

p

„ „ pákkamer	„ „ pampóen
„ „ pákos	„ „ papegáai
„ „ péerboom	„ „ paraffienlamp
„ „ piesang	„ „ patrón

m

„ „ máanhaarjakkals	„ „ maatskappy
„ „ málva	„ „ magistráat
„ „ mámba	„ „ mandolien
„ „ mánnetje	„ „ matróos

Netsoos by die vorige afdeling word *em* eerder gehoor wanneer die volgende lettergreep nie die hoofklem dra nie. Op sigself sou ons hier *em* verwag deurdat die *n* gedeeltelik geassimileer (gelykgemaak) word aan die volgende bilabiaal: vgl. *onmoontlik*, wat uitgespreek word *ommoontlik*, en *oomblik* uit Ndl. *ogenblik*. Vir die goeie waarnemer sal dit egter gou duidelik word dat *em* die uitsondering is, bv. by versigtige praat, en dan nog net versover in so'n geval nie eerder *en* gehoor word nie. Ook word *ē* dikwels gehoor, maar reël is om in die posisie onder hierdie afdeling bedoel die artikel as *e*-uit te spreek.

III: *eng*.

Hierdie uitspraak kan gehoor word voor 'n sagtegehemelte-konsonant ($c = k, g = gh, gh$ en k):—

	c	
dis 'n cóckney		dis 'n café
„ „ críticus		„ „ calvinís
		„ „ compromis
	g	
		„ „ garáge
	gh	
„ „ ghíenie		„ „ ghitáar
„ „ ghoen		
„ „ ghong		
„ „ ghwárrieboom		
	k	
„ „ káfferwaterlemoen		„ „ kabeljón
„ „ kánriedood		„ „ kafée
„ „ kétting		„ „ kalkóen
„ „ kíelhouer		„ „ kaméel

Net soos by *em* is dit natuurlik om hier *eng* te verwag as gevolg van assimilasie: vgl. *klein*, maar *kleinkie* en verder *onkoste*, *onkruid*, by al drie laaste waarvan *n* as *ng* uitgespreek word. Hierdie uitspraak word dan ook gehoor en, al weer soos by *en* en *em*, eerder as die volgende lettergreep nie die hoofklem dra nie; reël is ewenwiel om by III e te hoor. Die uitspraak *ē* kom hier nie voor nie, of indien wél, dan moet dit beslis as afwyking, nie as gewoon beskou word nie. Eerder sal dan nog *en* gehoor word. Die rede waarom hier geen *ē* gehoor word nie, is waarskynlik omdat sowel die *ē* as die sagtegehemeltekonsonant spanning in die sagtegehemelte vereis; daar gevolglik dubbele spanning sou wees en die een dus uitgeskakel word. Ons sou hier dan arbeidsbesparing hê, wat geen luiheid hoef te wees, soos dit deur oningewydes dikwels bestempel word nie. Nee, arbeidsbesparing is 'n gewone en natuurlike verskynsel in die lewe van elke taal, net soos by 'n goeie sakeman. Egter met hierdie verskil: by 'n sakeman is dit bewus; in 'n taal, onbewus.

IV: *ē*.

Ons het gesien dat *ē* voorkom in die posisies I en II; hy word egter veral gehoor voor 'n frikatief.

		f			
dis	'n	fábel	dis	'n	fabriek
„	„	féesdag	„	„	familie
„	„	friesbees	„	„	fariséer

		g			
„	„	gángetjie	„	„	gallón
„	„	géelslang	„	„	gedágte
„	„	géitjie	„	„	gedóente

		s			
„	„	sádoek	„	„	Sabbattáriër
„	„	séderboom	„	„	sanatórium
„	„	séekoegat	„	„	skerpiën

Weer sien ons dat die hoofklem 'n rol speel want *ē* word eerder gehoor wanneer die volgende lettergreep nie die hoofklem dra nie; *e* is egter netso gewoon of selfs gewoner; *en* word nie gehoor by persone wat natuurlik praat nie. Dat die artikel voor frikatiewe as *ē* sou uitgespreek word, is wat ons sou verwag, want dis altans by die oper klinkers (kort *e*, *a*, *o*) reël in Afrikaans dat die volgende *n* voor 'n frikatief verdwyn, terwyl die nasale gedeelte op die voorafgaande klinker oorgaan en dit tegelykertyd verleng versover dit die hoofklem dra: vgl. *mens*, *wens*; *gans*, *dans*; *ons*, *gons*, *spons* (nadere besonderhede by T. H. le Roux en P. de V. Pienaar, *Afrikaanse Fonetiek*, §324 volg.)

V: *he*.

In al die voorbeelde wat ons sover behandel het, het ons 'n lidwoord op die oog gehad wat binne-in 'n sin staan, nié aan die begin daarvan nie. Meestal staan hy dan ook in die eerste posisie: dink maar aan die duisend-en-een voorbeelde soos: *bring 'n stoel*; *in 'n kits*; *oor 'n rukkje*; *wag 'n bietjie*; *oor 'n berg*, ens., ens. Dikwels egter staan die onbepaalde lidwoord eerste in 'n sin en daar's 'n opmerklike verskil in wat ons kan noem die gewig van die woordjie in hierdie twee posisies. As die lidwoord in die sin staan, gaan hy veel nouer saam met die voorafgaande as met die volgende woord, hoewel hy grammatikaal natuurlik by die laaste hoort. Vergelyk die sin *'n gans kan tog raas* met *as 'n gans kos kry*, *kan hy tog baie raas*: in die eerste geval het 'n aanmerklik meer gewig, ons kan sê meet selfstandigheid as in die tweede; in die laaste geval word hy baie swak en vlugtig uitgespreek: hy sit feitlik op die rug van die voorafgaande woord.

Wanneer 'n eerste in die sin staan, d.w.s. die eerste woord is na 'n pouse, word hy gewoonlik as *he* uitgespreek wanneer die volgende woord se eerste lettergreep die hoofklem dra. Vergelyk die volgende voorbeelde:—

(a) *'n méns kan nooit weet nie*; *'n kind kan soms so moedswillig wees*; *'n dónkie is tog lui*; *'n ós kan so rustig stap*; *'n óu mens moet in 'ag geneem word*; *'n éensame mens is te bejammer*; *'n stál bring vlieë*; *'n mámba is gevaarlik*; *ons hoor dikwels: 'n méns moenie te haastig wees nie*;

(b) 'n ordéntlike mens sal dit nooit doen nie; 'n onnodige ding is altoos vervelend; 'n inhálige mens is nooit tevrede nie; 'n agterdógtige mens het onnodige kwellings; 'n eiesinnige mens neem nie maklik raad aan nie; 'n orkáán is iets vreesliks; 'n eksámen is nooit juis prettig nie; 'n papegáai kan baie raas; 'n kokkewiet maak 'n mooi geluid.

Dis maklik om voort'te gaan met voorbeelde, maar hierdie is voldoende. In (a) kan weliswaar die uitsprake *en*, *em*, *eng*, *ē* en *e* gehoor word van die artikel, al na die bepaalde posisie soos in I tot IV behandel, voorkom, maar gewoonlik is dit hier *he*. Natuurlik sal hierdie laaste uitspraak in die een streek meer voorkom as in die ander, maar dat dit in hierdie posisie gewoon is, kan nie ontken word nie. In die voorbeelde onder (b) word *he* gewoonlik nie gehoor nie, maar een of meer van die ander vyf uitsprake. Ons vind dus die uitspraak *he* wanneer die onbepaalde artikel 'n sekere mate van nadruk het en dit is die geval as hy eerste in die sin staan, d.w.s. na 'n pouse staan; daar hoef natuurlik nie noodwendig 'n punt vooraf te gaan nie. By al die ander uitsprake is die lidwoord baie swak beklem, so swak as wat dit feitlik in 'n taal die geval kan wees. Dat *he* die gevolg is van 'n sekere mate van nadruk blyk ook uit die volgende. Wanneer die woordjie *al* meer as gewone nadruk het, klink hy dikwels soos *hal* en word deur minder geletterdes ook dikwels so geskrywe: dis *hal* laat; intussen het die baas *hál* 'n paar maal sy stem laat hoor. Om dieselfde rede is dit gewoon om 'n *h* te laat hoor tussen twee lettergrepe waarvan die eerste op 'n klinker eindig, die tweede op 'n klinker begint, wanneer ons naamlik die tweede, swakbeklemde om die een of ander rede met meer as gewone nadruk uitspreek: *o-he* (oë), *la-he* (lae), *vy-he* (vye), ens. Meerdere nadruk is ook die rede waarom heelwat Afrikaners woorde soos *spesiaal*, *ideaal*, *provinsiaal* uitspreek *spesi-haal*, *ide-haal*, *provinsi-haal*. As ons hier praat van 'n *h*, dan bedoel ons natuurlik een wat baie duidelik is, want iemand sou maklik kan opmerk dat by bv. *dis 'n mens* hy tog ook iets hoor soos „dis *he* mens.” Dis waar, daar's miskien meestal iets van 'n *h*, maar by uitsprake negeer ons klein dingetjies soos hierdie laaste.

VI: .e.

Dië leser sal opgemerk het dat ons by *en*, *em*, *eng* en *ē* (afdelings I—IV) gesê het dat hierdie uitsprake in daardie posisies kàn gehoor word, nie dat dit die enigste is nie. Waarheid is dan ook dat die uitspraak *e* gehoor word orals waar die ander uitsprake geld, selfs die van *he*. Die uitspraak *e* is verreweg die gewoonste van die onbepaalde artikel en as net een uitspraak moes gekies word wat vir alle posisies pas, of min of meer pas, moet dit stellig *e* wees. Om dié rede is dit glad nie vreemd dat sommige persone reeds-jare gelede voorgestel het dat ons die onbepaalde artikel as *e* moes spelle nie.

Om die onbepaalde artikel altoos *en* te wil uitspreek, sou baie onnatuurlik, baie geforseerd en hinderlik wees. Nie alleen is *en* nie die enigste uitspraak nie, maar hy's glad nie eers die gewoonste nie, soos duidelik blyk uit die voorgaande. Die verbreide mening dat *en* die gewone uitspraak van die artikel is, is die gevolg van die skrifbeeld: dis 'n letteruitspraak. Ons sien hieruit dat die uitspraak nie altoos na die spelling geplooi mag word nie: 'n taal bestaan nie uit letters nie, maar uit klanke. Veral die onderwyser (en hier dink ons in die eerste plaas aan die juffrou, wat die kinders leer lees) mag nie somer sê: dis só gespelle en daarom moet dit só uitgespreek word nie.

Om saam te vat:—daar's 6 uitsprake van die onbepaalde artikel in Afrikaans en hulle hou verband met die aanvangsklank van die volgende woord, met die hoofklem en ook met die posisie van die onbepaalde lidwoord in die sin. Verder:—

- (a) *en* word gehoor voor dentale en klinkers;
- (b) *em* word gehoor voor bilabiale;
- (c) *eng* word gehoor voor sagtegehemeltekonsonante;
- (d) *ē* word gehoor by (a) en (b), maar veral voor frikative;
- (e) *he* word gehoor na 'n pouse mits die volgende lettergreep die hoofklem het;
- (f) *e* is verreweg dië gewoonste, dië algemeenste uitspraak van die onbepaalde artikel en word in al dië vorige posisies gehoor.

Dis 'n subtile saak om te sê hoe woorde van 'n taal uitgespreek word, ook die van jou eie taal. Die ingewyde weet dat jy nie sommer kan vertel dat nêr dit of dat gesê word nie, of dat beskaafde mense net sus of so spreek nie. So kan by oordeelkundige waarnemers die omvang van die gebied van die verskillende uitsprake van die onbepaalde artikel in sekere mate verskil, maar ek hou my daarvan oortuig dat hierdie uiteensetting die algemene toestand weergee. Wat in geen geval moet gedoen word nie is om die kinders te leer dat 'n dwarsdeur as en uitgespreek word. Dan word die taal geweld aangedoen. Wie dwarsdeur en uitspreek, praat bewus (d.w.s. onnatuurlik), of is verknoged, of stel hom aan en niemand wil tog graag aan een van hierdie drie skuldige wees nie.

III. DOKTRINÊRE TAAL EN ENIGE FOUTIEWE EN MINDER-GEWENSTE TAALWENDINGE EN -VORME.

In plaas van doktrinêre taal sou ons ook kan gesê het doktrinêre grammatika, want daar kom dit prakties op neer. Met doktrinêre grammatika dan word bedoel een waarby die al of nie korrekte van 'n sinswending of vorm beoordeel word nie volgens die algemene taalgebruik nie, maar volgens abstrakte, logiese oorweginge. Hierdie standpunt van taalbeoordeling vind ons in verskillende Europese lande in die loop van die jare, maar dit word veral aangêref in Frankryk in die agtiende eeu. Dit was 'n kind van die Franse Akademie, wat o.a. om daardie rede glad nie dié invloed besit wat anders van sodanige liggaam behoort uit te gaan nie. In daardie taal is hierdie grammatikale beskouing bekend, of beter berug, onder die naam „grammaire raisonnée.” Die uitdrukking kan ons weergee met „beredeneerde grammatika,” maar dit laat dan glad nie uitkom daardie onaangename bysmaak wat die twee Franse woorde in die loop van die jare gekry het nie.

Hierdie opvatting van grammatika vereenselwig taal met logika: wat nie logies is nie is daarom inkorrek. Dit mag egter volstrek nie deur dik en dun gedoen word nie, want hoewel dit vir die oningewyde vreemd sal klink, is dit nietemin 'n onomstootlike feit dat taal dikwels uiters onlogies is. Dit kom daar nie op aan of die taal sogenaamd beskaaf of onbeskaaf is nie, waarheid is dat elke taal, ook die beste en mees gekultiveerde, baie voorbeelde van onlogiese taalgebruike oplewer. Engels *you* was in Ouengels net 'n datief of 'n akkusatief, geen nominatief nie; Eng. *like* was in daardie dae net 'n onpersoonlike werkwoord, soos nog Afr. *dit lyk*, Ndl. *'t lijkt*, maar daaroor bekommer 'n Engelsman van vandag hom glad nie. En tog was die oueres onder ons so begaan daaroor dat Afr. *ons* as nominatief sou gebruik word. Hulle wou *wy* hê en daar was nogal heelwat van die „wy-mense.” Die woordjie *wat* word in verskillende betekenis gebruik (= toe, dat, gedurende, waarvoor, ens.) wat, van objektief logiese standpunt beskou, heeltemal inkorrek is, bv.: die dingetjies *wat* (= waar) ander oor lag (v. d. Heever, Langs die Grootpad); dit is juis

dit *wat* ek van praat (Malherbe, Hans, die Skipper); op daardie oomblik van die dag *wat* (=waarop, wanneer) die jong predikant elke dag nuwe krag ontvang vir die werk (Jurg Vaber, Moderne Jongmense); dit is die geluk *wat* (=waar) hy soms nog soos in 'n droom na gryp (Malherbe, Saul die Worstelheld); die tyd *wat* (=toe) ons daar aangekom het; die drie weke *wat* (=waarin, gedurende welke) ons gejag het; dis om die rede *wat* (=dat) sy vanoggend al weer vroeg-vroeg gehurk sit voor die hoktralties (Sophie Roux, Wrede Grense), ens. Die tweede *nie* staan in Afrikaans dikwels waar dit, logies geredeneer, nie behoort te wees nie, vgl.: En geen inwoner sal sê: Ek is siek *nie* (Jes. 33, 24); maar die Here het vir my gesê: moenie sê: ek is jonk *nie* (Jer. 1, 7); die priesters het nie gesê: waar is die Here *nie* (Jer. 2, 8). Ons *douvoordag* is op sigself heeltemal verkeerd en moet eintlik wees *voor dou en dag*, soos Ndl. *voor dauw en dag*. *Van nul en gener waarde* is foutief en behoort te lui *nul en van gener waarde* (waar *gener* 'n ou datief vroulik is, vgl. sewentiende-eeuse Ndl. *nul en van gender waarde*), soos nog deur 'n enkele Nederlandse skoolvols gebruik. Ons kan baie meer voorbeelde aanhaal en uit verkillende tale, maar genoeg.

Gaan ons nou hierdie algemene, geykte gebruike vermy? Natuurlik nie. Ons herhaal dat tale, ook die beste, dikwels uiters onlogies is, maar daar moet verskil gemaak word tussen toerie en praktyk; tussen wat die logika en die geskiedenis vereis, en wat die beskaafde taalgebruik neerlê. Ons mag nie sonder meer abstrakte; logiese redenasies op taal toepas nie, die taalgebruik daarna plooi nie. Dan verkrag ons die taaleie.

Doktrinêre grammatika het nog nie uitgesterwe by die Franse Akademie nie, soos ons kan sien in een van die laaste dele van Brunot se bekende werk: *Histoire de la langue française* (Geskiedenis van die Franse taal), maar ook onder ons is hierdie standpunt ongelukkig glad nie onbekend nie, veral in die laaste jare. Gemeen word dat dit 'n gesonde kultuurstrewe is wat ons taal suiwer en opbou, maar as dit te ver gaan, het dit net die teenoorgestelde uitwerking. Dis te begryp dat in 'n jong kultuurtaal, soos Afrikaans, logika 'n groot rol speel.

Daar's nog nie 'n lang skryftradisie soos in die geval van ou tale nie en nou bestaan daar telkens die neiging om die taal te keur volgens logiese redenasies. Opgepas moet egter word dat met hierdie strewe nie te ver gegaan word nie.

Uit die aard van die saak hou ons, alle dinge gelyk synde, rekening met logika en die Nederlandse taalgebruik; aanknoping by Nederlands waar moontlik lê voor die hand en versterk ons saak. So het *mr.*, *mrs.* en *miss* taamlik algemeen plek gemaak vir *mnr.*, *mevr.* en *juf.*, hoewel van die oueres onder ons gedink het dat dit nie sou gebeur nie; *lighuis* (van Eng. *lighthouse*) is hard besig om verdring te word deur *vuurtoring* (uit Ndl. *vuurtoren*), wat die begrip tog baie mooier weergee; die vreemde *lorrie* word met sukses beveg deur die eg Germaanse en daarom volkome verstaanbare *vragmotor*. Dis baie gewoon onder ons om *order* nie alleen in die betekenis van „bevel” te gebruik nie, maar ook in die van „volgorde,” maar nietemin behoort ons in die laaste geval *orde* te gebruik. Om verskillende redes: nie almal gebruik *order* in altwee betekenisse nie; die skeiding bring duidelikheid en ons sluit sodoende aan by Nederlands. Ook is daar baie wat praat van sy „gesig *skinder* hom,” maar ons verwerp dit vir die korrekte „sy gesig *skend* hom.” Ons kan selfs so ver gaan om die baie algemene en beskaafde *more* te vervang deur *môre*, omdat die laaste net so gewoon of gewoner as die eerste is en nader staan by Nederlands. 'n Taal word gekweek soos 'n boom. Wie sy vrugtebome snoei en versorg, sal baie beter vrugte kry as die wat hulle sowat aan hulleself oorlaat en dit sou volstrek nie kan gesê word dat die eerste die natuur van die boom in die weg staan nie. Net so by 'n taal: hy behoort versorg, gekweek en gebou te word, wat volstrek nie wil sê dat daardeur die natuur van die betrokke taal geweld aangedoen word nie.

Dit alles is goed, maar waarom algemeen Afrikaanse vorme, ons kan sê die enigste, soos *stadshuis*, *verjaarsdag*, *eers* vervang deur die Nederlandse *stadhuis*, *verjaardag* en *eens*? Ons praat algemeen van *afgevalde blare* en *gevoude hande*, en waarom moet dit nou word *afgevalle blare* en *gevoue hande*, net omdat die betrokke werkwoorde in Nederlands sterk is? Waarom *nuuskierig* vervang deur *nuusgierig*? In gevalle soos hierdie kan die Afrikaanse dogter selfstandig haar eie weg

bewandel en bestaan daar nie die minste afdoende rede waarom sy die Nederlandse moeder sou volg nie. Doen ons dit, dan smoor ons die individualiteit van ons taal; ons verkrag die Afrikaanse taaleie. Ons kan dit doen as ons wil, want ons (onderwysers, dosente, uitsaaiers, editoers, skrywers) het grotendeels die mag, maar dit is dan geen leiding wat ons gee nie; dis taal-despotisme. Daar is blykbaar 'n taamlik verbreide mening onder ons dat 'n taalpolitiek soos hierdie 'n gesonde kultuurstrewe is, maar dit is hoegenaamd nie die geval nie. Dis 'n verkragting van die taaleie, niks anders nie. Alle dinge gelyk synde, moet ons aansluit by Nederlands, maar ons mag volstrek nie 'n algemene Afrikaanse gebruik verwerp net omdat dit in die moeder-vorm Nederlands anders lui nie.

En dis wonderlik, baie van die wat onnodig die Nederlandse vorm gebruik, maak darem beswaar teen vorme soos *tegel*, *owerigens*, *daaglik*. Hulle betoog dat 'n *g* uitgestoot word tussen 'n beklemde klinker en swakbeklemde *e* (*hoër* van *hoog*, *laer* van *laag*, *leër* van *leeg*) en daarom moet dit wees *teël*, *origens*, *daeliks*. Die laaste vorme is volkome goed vir wie dit gebruik, maar daarom is die eerste nie af te keur nie. Jy mag nie deur dik en dun redeneer, die mv. van *dag* is *dae* en derhalwe net *daeliks* nie. Dit beteken sisteemdwang en ons het bo gesien dat jy nie sonder meer logiese redenasies op 'n taal kan toepas nie. In 'n taal kry jy verskillende taallae, ouere en jongere, wat soms vir goed bly voortbestaan. Daarom is daar niks in te bring teen *tegel*, *owerigens* en *daaglik* nie, vorme wat iemand miskien eerste langs 'n Nederlandse kanaal gekry het, en mag hulle nie gekondemneer word ten gunste van die met uitgestote *g* nie. Laat aan die taal hier sy vryheid; as sommige vorme in die gebruik uitsak, is dit iets anders.

Ek vra eendag aan 'n student of hy nou werklik sê *Jan-nu-a-rie*, *Fe-bru-a-rie* en nie *Jan-ne-wa-rie*, *Fe-ber-wa-rie* nie. Sy antwoord was: Ek het altoos die laaste uitsprake besit, maar op skool het „meester” gesê dat dit verkeerd is en langsamerhand het ek dit toe afgeleer. Hierdie onnatuurlike letteruitspraak by hierdie twee name van maand, wen ongelukkig die laaste jare baie veld onder die jonger geslag en die

redenasië van baie is waarskynlik dat dit nader is by Nederlands. Dit is 'n dwaling. Die beskaafde Nederlandse uitspraak het ook 'n *w*, nl. *Jan-ntu-wa-rie*, *Fè-bru-wa-rie*, sodat die oorspronklike en tot nie lank gelede nie enigste Afrikaanse uitspraak baie nader staan aan die Nederlandse as die jonger letteruitspraak. Die „meester” en die „juffrou” moet tog oppas wat hulle doen! Dis-hoog tyd dat ons 'n uitspraakwoordeboek van Afrikaans kry: nie om uitsprake te dekreteer, soos sommige miskien dink nie, maar om te vertel wat die gebruiklikste is onder oordeelkundiges.

Wat moet nou ons maatstaf wees insake taal? Ons moet 'n sekere mate van vastigheid besit; die onderwyser, die-hoof van 'n kantoor, die uitgewer moet 'n sekere mate van vastigheid hê, om volkome begryplike redes. Dit is so, maar laat daar geen doktrinêrisme wees nie en geen verbanning van 'n bepaalde wending of vorm as daar meer as een in algemene gebruik is nie. Ons mag nie 'n algemene, beskaafde gebruik in ons taal afkeur bloot op logiese gronde, of omdat dit in Nederlands anders is nie. Taal en logika mag nie sonder meer met mekaar vereenselwig word nie. Ons norm is dan die taalgebruik van die meerderheid onder oordeelkundige sprekers. Wie hierdie oordeelkundige sprekers is, is duidelik. Ons dink hier volstrek nie net aan taalmense nie, selfs nie in die eerste plek nie, maar ons gaan daarvoor ook nie na die agterbuurtes nie. Ons vra ook nie wat die meeste sê nie, maar wat die gewoonste is by die oordeelkundige sprekers. Ook moet ons natuurlik rekening hou met verskillende spraakgebiede: wat bv. in die Westelike gedeelte van die Kaapprovinsie gebruiklik of beskaaf is, hoef dit nie noodwendig in sekere dele van die binneland te wees nie en omgekeerd.

Ons sal nou agtereenvolgens behandel 'n aantal sprekende voorbeelde van: a) doktrinêre taal, b) enige foutiewe en mindergewenste taalwendinge en -vorme. Die skeiding tussen die twee moenie al te streng getrek word nie: soms loop hulle deurmekaar.

A: Doktrinêre Taal.

I. Werd.

Sommige hou daarvan om *werd* te gebruik as imperfektum i.p.v. *is*, soos in Nederlands: al die tyd wat ek daar vertoef het, *werd* ek nooit om enige inligting gevra nie. Geredeneer word dat dit 'n knellende armligheid in ons taal sou wees as *werd* nie gebruik word nie, maar *is* sowel vir imperfektum as perfektum. Party weer sê dat hulle daarom *werd* gebruik omdat daardeur die steurende anglisisme *was* teëgewerk word: al die tyd wat ek daar vertoef het, *was* ek nooit om enige inligting gevra nie. Maar is dit nou waarlik nodig om hierdie onnatuurlike middel te gebruik om die anglisisme *was* te weer? As aan die leerling gesê word dat in so'n geval *is* gebruik word wanneer dit 'n werking aandui, *was* wanneer dit 'n toestand geld, sal daar dan nog moeilikheid wees?: al die tyd wat ek daar gebly het, *is* ek nie een keer uitgeneem nie, naas: al die tyd wat ek daar gebly het, *was* ek nie een slag siek nie. En is dit nou waarlik so'n gebrek dat *is* moet dien beide by perfektum en imperfektum?: ek *is* vanmôre gevra om 'n toespraak te hou, naas: al die tyd wat ek daar was, *is* ek nooit gevra om 'n toespraak te hou nie. Stellig nie. En laat ons versigtig wees met die vermeende gevalle van taalarmoede: wat objektief beskou as armoede geld, hoef nie noodwendig as sulks in die taal ondervind te word nie.

Die gebruik van *werd* is 'n baie steurende onnatuurlikheid en een wat, ten spyte van alle poginge, nooit ingang sal vind in ons taal nie. So het Nederlandse puriste van die sewentiende eeu (Hooft en ander) die doktrinêrisme ingevoer dat *hun* datief is, *hen* akkusatief, maar ten spyte van al die jare het hierdie teoretiese onderskeiding nog nie in die lewende taal deurgedring nie. Die beskaafspreekende Hollander gebruik *hun* (naas *ze*) beide as akkusatief en datief: ik heb *hun* niet gezien; dat is niet van *hun*; ik heb 't *hun* gegeven. Die oueres onder ons het hierdie denkbeeldige onderskeiding maar getrou gesluk in die Nederlandse lesuur, maar kom jy in Nederland, dan glimlag die Hollander oor daardie deftige „*hen*.”

2. Sig.

Op papier word dié refleksief *sig* nogal ontmoet. Dis net soo onnodig as *werd*, nee nog onnodiger, en sal ewemin ingang vind. Ons gebruik die persoonlike voornaamwoord as refleksief: hy verbeel *hom*; sy stel *haar* voor; hulle matig *hulle* aan. Dit was die enigste gebruik in Middelnederlands (die oudste Nederlands wat ons het) en is nog gewoon in beskaafde Nieu-nederlands by persone wat natuurlik praat: hy deed *'em* pijn; zij deed (*d'*)er pijn; ze heeft *'r*zelf in 't ongeluk gestort; ze willen 't liever voor *hun* (zich) houden. *Zich* het opgekom deur die Statevertaling van die Bybel en is 'n ontlening aan Du. *sich*. Uit die lewende taal het hy die pers. ynw. egter nog nie verdring nie, klink selfs styf, boekagtig.

Sig is op sy plek in verbinding met *self*, maar dan net in wat ons kan noem vasstaande uitdrukkinge, uitdrukkinge wat ons sak en pak uit Nederlands oorgeneem het: op *sigsself* beskou; dis 'n krag in *sigsself*. Hier klink die pers. ynw. geforseerd, want onnatuurlik, bv. in: weet hulle nie dat dit 'n krag in *homself* is — so magtig en vry dat selfs sy daar geen beheer oor kon uitoefen nie (Bruwer, Bodemvas)?

3. Met dien verstande.

Hierdie uitdrukking het ons uit Nederlands, waar dit 'n gewone wending is van die alledaagse taal. Die buigings-*n*, wat anders verlore gegaan het in Nieu-nederlands, is hier bewaar in verbinding met die ou datief *verstande* en daarom behoort ons dit ook te laat uitkom en nie „met die verstande” te besig nie. Ons het tog ook by ander doodgewone uitdrukkinge spore oor van ou vorme, bv. in *ter harte neem, ten allen tyde*.

4. Letteruitspraak.

Hoërop het ons reeds gewys op die steurende en volkome ongemotiveerde letteruitspraak *Jan-nu-a-rie, Fe-bru-a-rie*. Daar's baie ander voorbeelde, maar ons wil hier net wys op die gewoonte by sommige (al weer veral die juffrou in die laer skool) om die *d* te laat hoor in woorde soos *oñder, sonñder, wonder*, wat in die natuurlike taal lui *onner, sonner, wonner*. By buigingsvorme is dit goed om die *d* te laat hoor in die verbinding *nd*, bv. by *hand—hande, tand—tande*, maar nie by

forme buite die fleksie soos die genoemde nie. Ons laat tog nie die *d* hoor van *nd* by *donderweer*, *hoender* en *eenders* nie.

Moenie sê nie: maar die *d* staan mos daar. In die gewone spelling van elke tjaal is daar baie letters wat nie-uitspreek word nie, of 'n ander klank het as wat jy' sou verwag: die *d* van *hand* word as *t* uitgespreek; die *g* van *ding* word glad nie-gehoor nie; ons skrywe *per-de*, maar sê *pê-re*.

5. Modale hulpwerkwoorde.

Dis 'n bekende eigenaardigheid van ouer Nederlands (bv. van Middelnederlands en Sewentiende-eeus), soos trouens ook van ander Germaanse tale in 'n ouer stadium, dat sommige van die modale hulpwerkwoorde nie in hulle letterlike betekenis gebruik word nie, maar die een die plek inneem van die ander. Hierdie eigenaardigheid is nog 'n tipiese kenmerk van Afrikaans, veral by *moet*=mag, ook by *kan*=mag. In die volgende tekste vereis die Afrikaanse taaleie stellig *moet*, nie *mag* nie: 'ek het juis dit aan julle geskrywe, dat ek nie by my koms droefheid *mag* hê. . . . nie (II Kor. 2, 3); want uit grote verdrukking en benoudheid van hart het ek aan julle geskrywe . . . ., nie dat julle bedroef *mag* word nie (ald., vs. 4); en as medewerkers vermaan ons ook dat julle die genade van God nie tevergeefs *mag* ontvang nie (ald., 6, vs. 1); ons lê nie die minste hindernis in die weg nie, sodat die bediening nie beklad *mag* word nie (ald., vs. 3); sodat niemand *mag* verontrus word onder hierdie verdrukkinge nie (I Thes. 3, 3); ook in: hoe sal dit . . . . wees as die hart van die Koning *mag* verkoel (Malherbe, Saul die Worstelheld). In die volgende gevalle vereis ons taaleie *kan*: nie dat julle bedroef *mag* word nie, maar dat julle *mag* weet (II Kor. 2, 4); hy sal hom die vertrouwe van 'n vors waardig toon dat die Koning *mag* sien die opregtheid van sy hart (Malherbe, ald.). Tereg lees ons *kan* in II Thes. 1, 12: sodat die naam van onse Here Jesus Christus in julle verheerlik *kan* word.

Daarenteë is *mag* op sy plek, alans goed te verdedig, in gevalle soos die volgende: 'verder . . . vermaan ons julle . . . dat julle . . . nog meer oorvloedig *mag* wees (I Thes. 3, 3);

daarom bid ons ook altyd vir julle dat onse God julle die roeping *mag* waardig ag (II Thes. 1, 11).

In die laaste twee gevalle kan natuurlik ook *moet* staan en dit is wat in ons taal waarskynlik sal gebeur, maar in die eerste gevalle is *mag* teen die taaleie. Die verskil is nie so maklik onder woorde te bring nie en ons moet oppas vir logiese redenasies, wat ons juis in sekere mate beveg. Ons kan miskien dit sê: in die laaste gevalle is dit meer 'n moontlikheid; in die eerste meer bloot 'n saak van die toekoms. Hoe dit ook sy, ons het met die taaleie rekening te hou en ons mag nie objektief redeneer as volg nie: dis 'n kwessie van moontlikheid, van wat miskien die geval kan wees, en daarom word *mag* vereis, nie *moet* of *kan* nie.

6. Eers=selfs.

Die laaste tyd word op papier byna stelselmatig *eers*=selfs vervang deur *eens*: hy weet nie *eers* dat hy deur die eksamen is nie; 'n mens mag nie *eers* 'n grappie maak nie. Objektief geredeneer, moet dit *eens* wees want *eers* kan nie klankwettig teruggaan op Ndl. *ereis* nie (meestal verswak tot *eris*, *eres*; kyk vir verdere besonderhede Ons Tydskrif, Jaarg. IV, bls. 86-87). Ons *eers* moet dus teruggaan op Ndl. *eerst* en deur verwarring ook die betekenis van Ndl. *eens* aangeneem het, soos ek t.a.p. probeer aantoon het. Dog, wat ook al die historiese toedrag van sake mag wees, in die lewende, beskaafde taal word in hierdie geval algemeen *eers* gebruik en daarom is daar niks teen die betekenis in te bring nie.

B: Enige foutiewe en mindergewenste taalwendinge en -vorme.

Eers 'n woordjie vooraf, om my te vrywaar teen doktrinêrisme, wat ek hier juis beveg. Die grens tussen wat korrek of inkorrekt, wat aan te beveel of af te keur is, sal soms natuurlik vlottend wees. Waar ons in wat volg iets afkeur of as foutief bestempel, sal ons egtër altoos rekening hou met die

volgende faktore: ons sal let op die erkende taalgebruik van die oordeelkundige meerderheid; ons sal nagaan of iets bloot 'n slordigheid is, of van buite af ingedring het, sonder tot die eintlike taal te behoort het. Ons sal soms steun soek by die Nederlandse taalgebruik en die logiese gedagtegang, en met gebruikmaking van daardie steun partykeer 'n Afrikaanse wending wat moontlik deur die minderheid gebruik word, as die beste bestempel en gevolglik aanbeveel. Nooit sal ons egter bloot op historiese of logiese gronde iets bepleit wat nie werklik in die lewende taal bestaan nie.

1. **Bysin met die volgorde van 'n hoofsin.**

'n Baie gewone stylfout is om in 'n bysin die volgorde van 'n hoofsin te gebruik: daar dit 'n opregte Karo-somerdag is, en die son *steek buite* (i.p.v. *buite steek*; de Villiers, Sterker as die Noodlot); toe sê hy aan die gemeente dat die leraar *sal nou* die seën uitspreek (i.p.v. *nou die seën sal uitspreek*; Die Kerkbode, 7 Junie 1933); immers toe ons vammelewe in Rome die koningskap afgeskaf het, en ons voorste hoëpriester *het . . . .* een van die funksies van die konings *behou* (i.p.v. een van die funksies . . . . *behou het*; Langenhoven, Skad. van Nasaret); julle weet dat oor twee dae die pasga kom, en die Seun van die mens *word oorgelewer* (i.p.v. *oorgelewer word*) om gekruisig te word (Mat. 26, 2); of dink jy dat Ek nie my Vader kan bid, en Hy *sal vir my* meer as twaalf legioene van engele beskikbaar stel *nie* (i.p.v. en Hy *vir my* meer . . . . *beskikbaar sal stel nie*; ald., 53)?

Hiertoe reken ons natuurlik nie 'n geval soos die volgende nie: vir die reisiger wat verslae en ingedagte staan en aankyk, is dit of die muur heeltemal oopskuuwe en *daar sien hy* die innerlike betekenis van die klipwerk, die kerkhof van die konings (Pienaar, Skakels v. d. Ketting). Hier kan natuurlik gestaan *het en hy daar sien*, en dit sal gewoonlik die volgorde wees, maar die gebruikte opeenvolging (die van 'n hoofsin) bring meer aanskoulikheid en is volkome geregverdig.

Die foutiewe gebruik in die volgende twee voorbeelde is ook baie gewoon: hulle verklaar dat hoewel die walvis die grootste dier in die wêreld is, *is sy keelgat so klein* (i.p.v. *sy*

keelgat so klein is) dat 'n klein vissie hom dikwels verwurg (Die Kerkbode, 3 Jan. 1934, bls. 13); Dr. V. het daar ook werklik in geslaag om 'n soort van voorlopige afspraak te bereik dat, as ons ons houte spoorwegdwarslêers uit Argentinië wou betrek, in plaas van uit Australië, *sou daar 'n gereelde handel in steenkole tot stand gebring kan word* (i.p.v. daar 'n gereelde handel . . . . *sou tot stand gebring kan word*; Ons Vaderland van 24.9.29). In hierdie twee gevalle is die gebruikte volgorde baie beter te begryp as in die vorige. As die betrokke gedeeltes hoofsinne is, is die volgorde (inversie) korrek, bv.: *hoewel die walvis die grootste dier in die wêreld is, is sy keelgat so klein*, ens. Uit hierdie tiep van sin sal dit op die ander oorgedra wees.

2. Die anglisisme „was” i.p.v. „is.”

Daar's baie voorbeelde te vind van hierdie steurende fout; ons gee enige: nie lank na die vrede van Pretoria nie *was*, in Nederland verder 'n vereniging opgerig vir bevordering van handelsbetrekkinge tussen Nederland en Suid-Afrika (F. Rompel, Die Huisgenoot, 11 Mei 1934, bls. 12); daar' *is* gevallenes wat juis laer en laer gesink het omdat hulle verstoot *was* (Langenhoven, Skad. v. Nasaret); Ds. T. en sy familie het ons verlaat . . . Daar *was* 'n afskeidsgeselligheid gegee (Die Kerkbode, 31 Julie 1929, bls. 173); in die 13de eeu *was* 'n wet uitgevaardig dat alle vervaardigers van sterk drank verban en verslaaf moes word (Het Zoeklicht, Maart 1929, bls. 72). Verder verwys ons vir hierdie stylfout, en hoe om hom maklik te vermy, na A, no. 1.

Natuurlik is *was* volkome korrek in die voltooid-verlede tyd, bv.: voor ek nog daar aangekom het om dit te verhoed, *was* die onmoontlike man reeds gevra om mee te doen.

3. „Was” i.p.v. „is” ten gevolge van tydsattractie.

Die skrywer . . . . het uitgegee . . . . in 1841 *De Nichten*, wat in prosa geskrywe *was* (C. M. v. d. Heever in Inleiding by *De Neven*. Dis tog nog in prosa!); omdat hulle (d.w.s.

die onreine geeste) gewees het. dat hy die Christus *was* (Luk. 4, 41). Die fout is maklik te verklaar: omdat die mededeling op 'n gebeurtenis uit die verlede slaan, is *was* gebruik, i.p.v. *is*.

4. Konkreet vir abstrak.

Dat hy dit (nl. die boodskap) tog dadelik moes aanstuur *na* (i.p.v. *aan*) ds. Berg (Jurg Vaber, Moderne Jongmense); in Johannesburg aangekom, telegrafeer Timo dadelik *na* (i.p.v. *aan*) generaal *Boshoff* (ald.); hy, het 'n besoek gebring *na* Kaapstad. As dit sigbare, konkrete voorwerpe gewees het, sou *aan* op sy plek gewees het.

5. „Moes” i.p.v. „moet.”

Dit *moes* so pas *na* die oorlog daar droewig uitgesien het (Jurg Vaber, Moderne Jongmense); stel jou voor die gevoel wat in so'n mens *moes* gewees het (Bruwer, Bodemvas); dit lyk of hy eenmaal groot verdriet *moes* gehad het (Jonker, Bande); voel julle watter plesier die vyand *moes* gehad het om arme Itar so tot spot te maak? (Malherbe, Hart van Moab); dit *moes* die skrywer nogal taamlik gevlei het, want in die voorredes van die verskillende herdrukke merk ons 'n moeilik verbloemde gevoel van belangrikheid op (C. M. v. d. Heever, Inleiding by *De Neven*). In al hierdie gevalle *moes* daar *moet* gestaan het; *moes* is op sy plek waar dit slaan op wat behoort te gebeur het, maar tog nie plaasgevind het nie: hy *moes* (Eng. *ought*) my ontmoet het, maar het nie opgedaag nie.

Hierdie veelvoorkomende fout beskou ek as 'n anglisisme: Eng. *must*: dit *moes* 'n treurige affêre gewees het — it *must* have been a sad affair. Miskien het daartoe ook bygedra die onbewuste idee dat *moet* nie die begrip van wat verby is, sal uitdruk nie en dit dus *moes* moet wees. Die perfektum wat in die betrokke sin voorkom, laat die begrip van verledenheid egter volkome uitkom.

6. „Bedank” i.p.v. „bedank vir.”

A. het die pos *bedank*; Ds. B. het die beroep na die gemeente S. *bedank*. Waaron hierdie onafrikaanse, maar totaal onnodige en baie steurende wending die laaste jare gebruik word deur baie i.p.v. die gekte *bedank vir* kan ek nie begryp nie. As dit gaan om persone, is *bedank* sonder voorsetsel natuurlik op sy plek; maar by lewenlose dinge moet dit wees *bedank vir*.

7. „Waarde Heer” by offisiële briewe.

Dit is 'n anglisme, in navolging van Eng. *Dear Sir*. Ons behoort ons hier te laat lei deur die Nederlandse taalgebruik en daar wek die verbinding *Waarde Heer* (versover dit nie ironies of sarkasties gebruik word nie) 'n steurende teespraak, nl. dit dat *waarde* net gebruik word by min of meer vriendskaplike omgang, nie in gevalle waar die offisiële afstand in ag geneem word nie. Ons behoort hier eenvoudig te gebruik *Meneer*. Iemand kan miskien teewerp dat *Meneer* darem so die idee wek van „baas”, maar dit is meer skyn as werklikheid; dink aan Eng. *Sir*. Ook het *Meneer* die voordeel dat dit korter is. Ongelukkig het *Waarde Heer* diep deurgedring in ons taal, maar glad nie te diep om weer uitgeskakel te word nie. Wat het tot voor enige jare dieper deurgedring in Afrikaans as *mrs.* en *miss*? en vandag is dit by meer ontwikkelde onder ons wat vir ons taal voel tog taamlik algemeen vervang deur *mevr.* en *juf*.

8. Die al of nie noodsaaklike van 'n bepaalde „aanvullingswoord” (voorsetsel, artikel, bes. vnw., hulpww.).

Ons lees in Joh. 16, 27: omdat julle My liefgehad en geglo het dat Ek van God uitgegaan het. Geredelik sal toegestem word dat *het* hier tweekeer moes gestaan het: *liefgehad het* en *geglo het*. Waaron? Omdat die twee werkwoorde nie op een lyn staan nie: „liefgehad” regeer 'n direkte objek (My), terwyl „geglo” 'n sin as objek het. Daarentoe word net een

het gebruik in sinne soos die volgende: omdat julle my *liefgehad en beskerm het* (altwee transitief); omdat julle *vermoed en gevrees het dat* (altwee met 'n sin as objek).

Vergelyk sinne soos die volgende: *die man en vrou* het die kamer verlaat; *sy vader en moeder* het reeds vertrek; *die voorvoegsel en agtervoegsel* word soms weggelaat (almal met net een *die*); teenoor: *die vader en die seun* het reeds aangekom; *die moeder en die dogter* is albei siek; *die selfstandige naamwoord en die werkwoord* word apart behandel (almal met twee *die*'s). Ons voel dadelik dat daar in die eerste reeks 'n eenheid bestaan wat in die tweede ontbreek en derhalwe 'n tweede *die* noodsaaklik word. Dikwels sal die al of nie herhaal van wat ons hier, by gebrek aan 'n beter term, die „aanvullingswoord” noem, afhang van nadruk; soms sal dit 'n gevoelsaak wees; dan miskien weer een van smaak. In II Kron. 11, 21 staan: en Rehabeam het Maäga . . . . . liewer gehad as al *sy vroue en sy bywywe*. Is *sy* voor „bywywe” nou nodig of nie?

Ons kan nie hier verder op die punt ingaan nie, maar stilisties is dit 'n saak van groot belang en dis opvallend water steurende foute in hierdie verband dikwels gemaak word.

9. „Vat” i.p.v. „neem.”

Vir die hedendaagse taalgevoel is dit nie altoos maklik of moontlik om verskil te maak in betekenis of gevoelswaarde tussen *neem* en *vat* nie, en word dit dan bloot 'n geval van taalgebruik. Ons het hier egter nie sodanige gevalle op die oog nie, maar enkel die waar *vat* duidelik misplaas is omdat daar geen sprake van „gryp” is nie, of omdat *vat* hinderlik is vir die gevoel as synde minder fyn. So is *vat* op sy plek in die volgende: *tou vat; vlam vat; vuur vat; koers vat; spoor vat; koue vat; vat en loop*; toe *vat* hy sy hoed en loop dadelik die kamer uit. By sommige (miskien moet ons sê baie) is dit egter alles *vat*: hulle *vat 'n skeppie kos* aan tafel; hulle *vat nog 'n lepeltjie suiker*; hulle *vat 'n boek op en lees*, en baie meer.

10. „Oortollige „geword.“

Nie minder steurend nie is die oortollige gebruik van die verlede deelwoord *geword*: ek is *gevra geword*; hy is *versoek geword*; dis my *vertel geword*; sy is *genooi geword*, ens., ens. Ons kry dit ook by vername skrywers, bv.: daar was geen twyfel aan dat hy deur hulle oorval en afgemaak *geword* was nie (Sangiro, Op Safari).

In al hierdie gevalle-dra *geword* volstrek niks tot die sin by nie, is daarenteë totaal oorbodig en hinderlik, en daarom sterk af te keur. Ons meen dat daardie oortollige *geword* meer voorkom in die Westelike Provinsie as in die binnelande, altans as in Transvaal. In ouer Nederlands (bv. in die tyd van Bilderdyk) het dit baie voorgekom en dis by ons 'n oorblyfsel uit daardie tyd. Sommige van ons meen waarskynlik dat dit nogal deftig klink en krag bysit aan die sin, wat geen van beide die geval is nie. In goeie Nederlands van vandag (geen stywe boeketaal nie) ontmoet jy dit nie. Ek herinner my nog goed hoe Nederlandse vriende my in die eerste tyd van my verblyf in Holland telkens en telkens versoek het om tog daardie oorbodige stertjie *geworden* te laat vaar.

11. Die mv. „vorms” naas „vorme.”

Vir my taalgevoel is dit hinderlik as iemand in abstrakte, nie-konkrete sin, bv. na aanleiding van 'n taalvorm, die mv. *vorms* gebruik: die woord het twee *vorms*. Hier verkies ek die mv. op *e-*: *vorme*. In konkrete sin is die *s*-meervoud m.i. op sy plek: *koekvorms*; *voïms* om in te vul (soos wanneer iemand aansoek doen vir 'n betrekking). Die *s*-mv. is by hierdie woorde natuurlik in die rigting van die Afrikaanse taaleie, vgl. *arms*, *derms*, *skerms*, *storms*, *wurms*, ens., waar Nederlands dwarsdeur die mv. op *-en* gebruik, maar van *norm* en *term* is ons mv. tog ook *norme* en *terme*.

12. Tot ('n) sekere mate.

Dis nóg 'n steurende en baie voorkomende anglisisme, uit Eng. *to a certain extent*. *Tot* is op sy plek by hoogte: *tot* ('n) *sekere hoogte*, maar *mate* vereis *in*: *in* ('n) *sekere mate*. .....

13. Die hoofklem by „standaard.”

Baie Afikaners plaas die hoofklem op die tweede lettergreep: *standáard*, maar by hierdie woord sou ek sonder twyfel die Nederlandse gebruik volg en die hoofklem op die eerste lettergreep laat val: *stándaard*. Waarom dan hier die Nederlander volg? Omdat ons te doen het met 'n kultuurwoord, een, wat nog nie deurgedring het tot alle lae van die volk nie. By woorde van vreemde oorsprong het jy verskillende taallae, ouere en jongere. By die ouer taallaag hou ons vas aan die Afrikaanse beklemtoning en uitspraak, en daarom spreek ons *protestant* en *telegram* uit *prot-tes-tant* en *tel-le-gram*, hoewel die Nederlander sê *proo-tes-tant*, *tee-le-gram*. Omdat *protestant* en *telegram* deurgedring het tot alle lae van ons volk, daarom is dit geen kultuurwoorde meer nie en volg ons die Afrikaanse uitspraak. By kultuurwoorde daarenteë, woorde van 'n later taallaag, behoort ons aan te sluit by die Nederlandse beklemtoning en uitspraak: daarom *katálogus*, *monopólie*, *nótule* en nie *katalógus*, *monopolie*, *notúle* nie; net so *tee-lee-pa-tie* en *tee-lee-vi-sie*, nie *tel-le-pa-tie* en *tel-lie-vi-sie* nie.

Ek het nog altoos die idee dat die plasing van die hoofklem by *standaard* op die tweede lettergreep sy oorsprong vind in 'n letteruitspraak. Dis dié gevolg van die twee a's. As daar net een a gestaan het ('n spelling wat voorgestel is in die voorwoord by Afrikaanse Fonetiek), sou ons dié beklemtoning nie gehad het nie. As dit so is, sou iemand kan vra, waarom sê ons dan nie *gierigáard* en *luiáard* nie? Hiervoor kan 'n goeie rede gegee word. Die laaste twee is doodgewone woorde, wat ieder oomblik gebruik word; die eerste nie. So gou 'n woord enigsins vreemd is, is die publiek geneig om hom uit te spreek volgens die letter, die spelling. Daarom beklemtoon baie Afikaners ook die tweede lettergreep in *Spanjáard* (met die *n* gelyk aan die van *been*), terwyl die Nederlander die hoofklem op die eerste lettergreep plaas: *Spánjaard* (met die *n* gelyk aan die van *beentjie*).

